

ФОРМУВАННЯ ТА ОБЛІК РЕЗЕРВУ СУМНІВНИХ БОРГІВ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ

У статті викладено основні теоретичні напрямки формування та створення резерву сумнівних боргів, наведено приклад розрахунку резерву на комунальному господарстві. Запропоновано систему завдань щодо управління дебіторською заборгованістю підприємства та визначено низку алгоритмічно пов'язаних заходів для їх вирішення.

The article describes the main directions of theoretical and formation of reserve for doubtful debts. It has an example of calculation of the reserve of communal company. It proposes a system of tasks of receivables management for company, defined algorithmic-related measures to address them.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Необхідною умовою діяльності будь-якого підприємства є встановлення партнерських відносин з постачальниками, покупцями, організаціями та іншими особами. Такі зв'язки повинні забезпечувати безперервне постачання матеріальних ресурсів, ритмічність відвантаження (реалізації) продукції покупцям. Але у господарській практиці підприємств розрахунки за товарними операціями, як правило, не збігаються у часі: спочатку свої зобов'язання виконує одна із сторін і у неї виникає право вимоги компенсації за даною заборгованістю, а в іншій стороні – обов'язок погасити цю заборгованість [1, с.120].

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Згідно Положення (стандартом) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 8 жовтня 1999 р. № 237 [2, с.15-18], дебіторська заборгованість – сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату. Особливістю дебіторської заборгованості підприємства за товари, роботи, послуги є те, що її не завжди відображають у бухгалтерському обліку і фінансовій звітності, а лише за умови, що, по-перше, може бути достовірно визначено грошову оцінку такої заборгованості, а по-друге – у майбутньому очікується одержання від неї економічних вигод, тобто коштів, інших активів або зменшення зобов'язань [1, с.120]. У господарській практиці підприємств часто трапляються випадки невиконання дебіторами своїх зобов'язань (у зв'язку з їх банкрутством, закінченням строку позовної давності та ін.), і, відповідно, частина боргів залишається неповерненою. Тому частину поточної дебіторської заборгованості, щодо якої існує невпевненість про її погашення боржником, прийнято називати сумнівною заборгованістю. З цього приводу за поточною дебіторською заборгованістю за продукцію, товари, роботи, послуги передбачено створювати резерв сумнівних боргів як частину загальної суми такої заборгованості. Безнадійною визначається така поточна заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності [1, с.121]. Резерв сумнівних боргів можна визначити як розрахункову величину, на яку підприємство (організація, установа) планомірно збільшує свої витрати у поточному періоді з метою достовірної оцінки дебіторської заборгованості як активу (з відповідним зменшенням її суми у балансі підприємства) та уникнення у подальших періодах непередбачених (раптових) збитків від непогашення такої заборгованості боржниками [3, с.35].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В практиці вітчизняних підприємств не завжди розраховується резерв сумнівних боргів, але це є необхідною умовою для управління дебіторською заборгованістю.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження питання узагальнення і

систематизації аналітичної і методологічної основи розрахунку резерву сумнівних боргів в системі управління дебіторською заборгованістю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Резерв сумнівних боргів розраховується лише для тієї частини дебіторської заборгованості, щодо якої виконуються одночасно такі умови:

- заборгованість є фінансовим активом, тобто виникла внаслідок звичайної господарської діяльності (до цієї категорії не входять набута заборгованість і заборгованість, призначена для продажу);
- заборгованість є поточною дебіторською заборгованістю. Для довгострокової заборгованості резерв не розраховується, це впливає з форми балансу, в якій рядок 162 «Резерв сумнівних боргів» зменшує суму рядка 160 «Чиста реалізаційна вартість» дебіторської заборгованості, яка включається до складу оборотних активів у розділі 2 активу балансу, тоді як сума довгострокової дебіторської заборгованості відображається у першому розділі активу в рядку 050;
- заборгованість не віднесено до безнадійної.

Величина резерву сумнівних боргів визначається за одним із методів:

- застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості;
- застосування коефіцієнта сумнівності.

Сутність методів визначення резерву сумнівних боргів представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Методи визначення величини резерву сумнівних боргів

Метод	Сутність методу
Застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості	Величина резерву визначається на підставі аналізу платоспроможності окремих дебіторів
Застосування коефіцієнта сумнівності	Величина резерву розраховується множенням суми залишку дебіторської заборгованості на початок періоду на коефіцієнт сумнівності.

Коефіцієнт сумнівності розраховується одним з трьох способів:

- 1) визначення питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході;
- 2) класифікація дебіторської заборгованості за строками непогашення;
- 3) визначення середньої питомої ваги, списаної протягом періоду дебіторської заборгованості в сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за попередні 3–5 років.

Розглянемо ці способи розрахунку коефіцієнту сумнівності більш детально.

1. Визначення питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході.

При застосуванні цього методу аналізуються показники безнадійної заборгованості за минулі періоди. Питома вага визначається відношенням безнадійної заборгованості за минулі періоди до суми чистого доходу за ті самі періоди. Після чого питома вага множиться на суму чистого доходу за поточний період.

2. Класифікація дебіторської заборгованості за строками непогашення.

Для застосування цього методу необхідно згрупувати поточну дебіторську заборгованість у кілька груп за строками її непогашення. Далі визначається коефіцієнт сумнівності, виходячи з фактичної суми безнадійної дебіторської заборгованості за попередні періоди. Коефіцієнт сумнівності розраховується як відношення суми списаної безнадійної заборгованості групи за період до сальдо дебіторської заборгованості відповідної групи на кінець попереднього періоду. Після чого сальдо дебіторської заборгованості відповідної групи на кінець попереднього періоду множиться на шуканий коефіцієнт.

3. Визначення середньої питомої ваги, списаної протягом періоду дебіторської заборгованості в сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за попередні 3–5 років. Спочатку визначається сума списаної безнадійної заборгованості за обраний період, а потім обчислюється її питома вага у загальній сумі дебіторської заборгованості на початок періоду. За рекомендаціями Мінфіну, викладеними у листі від

05.06.2008 р. № 31-34000-20-25/21471 [4, с.35-37], коефіцієнт сумнівності для визначення величини резерву сумнівних боргів розраховується як частка від розподілу суми списаної дебіторської заборгованості за обраний період на суму дебіторської заборгованості на початок кожного року в обраному періоді. Отримані показники за усі періоди додаються, а загальна сума розподіляється на кількість періодів для визначення середнього показника.

Проте тут можна визначити такі проблемні запитання, що виникають при обліку резерву сумнівних боргів, а саме:

- прогалини в нормативному регулюванні обліку сумнівних боргів;
- необхідність постійно мати на балансі безнадійні борги для обчислення підприємством резерву сумнівності;
- відсутність чіткої регламентації стосовно того, хто саме має приймати рішення про рівень сумнівності того чи іншого боргу;
- невизначеність у методиці відображення нарахованого резерву в бухгалтерському обліку;
- розбіжності у визнанні безнадійних боргів у фінансовому та податковому обліку.

Практичне формування резерву сумнівних боргів розглянемо на прикладі державного міжрайонного підприємства водопровідно-каналізаційного господарства «Дніпро – Західний Донбас». Діяльність підприємства спрямовано на забезпечення населення, підприємств та установ міст і селищ Синельниківського та Павлоградського регіону.

На балансі підприємства знаходиться 132 км розвідних районних водопровідних мереж Синельниковського району. Споживачами води є: населення, бюджетні організації та інші споживачі. Враховуючи складність умов функціонування підприємства комунальної сфери, для забезпечення безперервності процесу виробничої та комерційної діяльності, для мінімізації ризиків щодо можливого неповернення дебіторської заборгованості на підприємстві необхідно створити резерв сумнівних боргів.

Для прийняття рішення про створення резерву сумнівних боргів необхідно в кінці звітнього року проаналізувати склад дебіторської заборгованості, враховуючи терміни оплати, указані в договорах з контрагентами, а також беручи до уваги дані інвентаризації. Дебіторська заборгованість є активом підприємства, а отже, потрапляє в перелік об'єктів, що підлягають обов'язковій інвентаризації. Вибір методу розрахунку РСБ щодо дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги залежить від рішення керівництва підприємства і відображається в обліковій політиці. Пропонується розрахувати РСБ на ДМП ВКГ «Дніпро-Західний Донбас» за методом коефіцієнта сумнівності, а саме визначити питому вагу безнадійних боргів у чистому доході. За 2010 рік чистий дохід від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг на умовах наступної оплати становить 30427 тис. грн. Для визначення коефіцієнта сумнівності був обраний період за попередні чотири роки (табл. 2)

Таблиця 2

Розрахунок РСБ виходячи з питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході від реалізації

Рік	Чистий дохід від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг на умовах наступної оплати	Сума дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги, що визнана безнадійною
2006	20515,1	33009,0
2007	18470,6	4025,0
2008	23826,0	19,0
2009	33883,0	13569,0
Разом	96694,7	50622,0

Коефіцієнт сумнівності дебіторської заборгованості становить:

$$K_{c.z.} = 50622 / 96694,7 = 0,523524$$

Відрахування на створення резерву сумнівних боргів за 2010 рік становить:

$$PCB = 30427 * 0,523524 = 15929,26 \text{ (тис. грн.)}$$

Розрахований за допомогою даного методу РСБ використовується протягом звітнього року шляхом його зменшення на суму списаної безнадійної дебіторської заборгованості.

Необхідно зазначити, що до безнадійної дебіторської заборгованості належить не

тільки заборгованість з терміном позовної давності, що минув, але й та, щодо якої існує впевненість в її не погашенні. Наприклад, коли підприємство має відомості про ліквідацію контрагента-боржника. У разі недостатності суми нарахованого РСБ безнадійна дебіторська заборгованість списується з активів на інші операційні витрати [2 П(С)БО 10]. Тобто, коригування РСБ у бік збільшення протягом звітного періоду не передбачене.

Якщо протягом звітного періоду дебіторська заборгованість, щодо якої створені РСБ, відшкодовується боржником, сума відшкодування включається до складу інших операційних витрат. Створення РСБ відображається по кредитах рахунка 38 «Резерв сумнівних боргів». По дебету цього рахунка відображається його зменшення у випадку списання з активів підприємства безнадійної заборгованості, а також у разі відшкодування боржником раніше списаної за рахунок резерву заборгованості. Пропонується оформити створення РСБ на ДМП ВКГ «Дніпро – Західний Донбас» (табл. 3).

Таблиця 3

Кореспонденція рахунків при створенні та використанні резерву сумнівних боргів

№ з/п	Зміст операції	Бухгалтерській облік		Сума, тис. грн.
		Дт	Кт	
1.	Створено резерв сумнівних боргів	944	381	15929,26
2.	Списано суму безнадійної дебіторської заборгованості у межах резерву сумнівних боргів	381	361	15929,26

Якщо ж розглядати управління дебіторською заборгованістю на ДМП ВКГ «Дніпро – Західний Донбас» в цілому, то доцільно виділити наступні складові:

- аналіз дебіторів та кредиторів підприємства;
- аналіз реальної вартості дебіторської заборгованості та зобов'язань;
- контроль за реальним співвідношенням дебіторської та кредиторської заборгованості;
- розробку політики авансових розрахунків з клієнтами підприємства й надання комерційних кредитів;
- оцінку і реалізацію факторингу.

Таким чином, основними пріоритетними напрямками управління дебіторською заборгованістю підприємства слід визнати:

- 1) організацію повного та достовірного обліку дебіторської заборгованості підприємства і перенесення облікових даних до його звітності;
- 2) аналіз структури та динаміки дебіторської заборгованості підприємства в попередніх періодах (оборотність дебіторської заборгованості, оборотність кредиторської заборгованості, середній строк обороту дебіторської заборгованості та зобов'язань, коефіцієнт співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості, питома вага дебіторської заборгованості в загальному обсязі оборотних активів підприємства, частка кредиторської заборгованості в загальному обсязі зобов'язань, відношення середньої величини дебіторської заборгованості до виручки від реалізації продукції (надання послуг), частка сумнівної дебіторської заборгованості в її загальному обсязі, співвідношення суми усіх зобов'язань підприємства і суми активів);
- 3) оптимізацію структури дебіторської заборгованості підприємства;
- 4) визначення кола потенційних дебіторів та суворе планування дебіторської заборгованості підприємства на майбутні періоди;
- 5) постійний моніторинг дебіторської заборгованості;
- 6) визначення можливості застосування кредитної політики щодо окремих покупців продукції та формування її принципів і умов;
- 7) прискорення процесу погашення дебіторської заборгованості за допомогою сучасних форм її рефінансування;
- 8) здійснення ефективного контролю за формуванням та погашенням дебіторської заборгованості підприємства та розрахунок розміру резерву сумнівних боргів.

Для ДМП ВКГ «Дніпро – Західний Донбас» алгоритм управління дебіторською заборгованістю буде мати наступний вигляд (рис. 1):

Фінансовий аналіз діяльності організації-постачальника
Розробка кредитної політики організації
Прийняття рішення про надання кредиту, страхування дебіторської заборгованості
Зміна кредитної політики організації
Контроль за наданням послуг з водопостачання та водовідведення, випискою рахунків та його відправкою покупцю; складання картотеки дебіторів
Контроль за фінансовим станом основних дебіторів
Прийняття рішення про можливість використання факторингу або форфейтингу
При непогашенні боргу або його частини встановлення оперативного зв'язку з дебітором на предмет визнання ним боргу
Звернення до господарського суду із позовом про стягнення простроченої заборгованості
Порушення справи про банкрутство
Компенсація збитків з фонду безнадійних боргів

Рис. 1. Алгоритм управління дебіторською заборгованістю [5, с.44-68]

Реалізація низки заходів, що запропоновані цим алгоритмом, дозволить вирішити наступні завдання:

- сприятиме зростанню обсягу продаж шляхом надання комерційного кредиту і тим самим зростанню економічних вигід;
- підвищить конкурентоздатність підприємства за допомогою відстрочки платежів;
- дозволить з більшою вірогідністю визначати рівень ризику неплатоспроможності покупців;
- дозволить встановлювати плановий розмір резерву сумнівних боргів, забезпечувати превентивні заходи щодо фактично або потенційно неплатоспроможних покупців.

Висновки і перспективи подальших розробок. Управління дебіторською заборгованістю безпосередньо впливає на прибутковість підприємства і визначає дисконтну і кредитну політику для покупців, шляхи прискорення повернення боргів і зменшення безнадійної заборгованості, а також вибір умов продажу, що забезпечують гарантоване надходження коштів і є однією з проблем підприємства. Вирішення даної проблеми потребує подальших наукових розробок. Резерв сумнівних боргів тісно пов'язаний з поточною дебіторською заборгованістю. У практиці західних країн розмір резерву складає від 1% до 6% від розміру дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги. Створення резерву сумнівних боргів дає змогу підприємству реально відобразити свій фінансовий стан, що відповідає принципу обачності і не допускає заниження оцінки зобов'язань і витрат та завищення оцінки активів і доходів підприємства.

Список використаної літератури

1. Канцедал Н. Про методику визначення величини резерву сумнівних боргів / Н. Канцедал // Економіка АПК. – 2003. – № 8. – С. 120–123.
2. Лист, затверджений Міністерством фінансів України, щодо відображення в бухгалтерському обліку резерву сумнівних боргів від 05.06.2008 р. – № 31-34000-20-25/21471. – 244 с.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість». Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 8 жовтня 1999 р. – N 237 (із змінами і доповненнями, останні з яких унесено наказом Міністерства фінансів України від 19 грудня 2006 року № 1213). – 35 с.
4. Кравчук О. Безнадійна і сумнівна заборгованість / О. Кравчук // Дебет-Кредит. – 2010. – № 35. – С. 35–37.
5. Гладких Т. В. Фінансовий облік: [навч. посіб.]. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 480 с.